

ШТО ЗДАРЫЛАСЯ НА «ГАРЫ МЕРЦВЯКОЎ»,

або Таямніца перавала Дзятлава

Трагічная падзея ў раёне перавала Дзятлава ў пачатку гэтага года ізноў прыцягнула ўсеагульную ўвагу да гэтага суролага і загадкавага краю. Як пісаў РІА «Навіны», 8 студзеня 2016 года група турыстаў паведаміла ў паліцыю горада Іўдзель Свядлоўскай вобласці, што за перавалам Дзятлава знойдзена цела мужчыны ва ўзросце прыкладна 50 гадоў.

Урочышча Перавал Дзятлава — перавал на Паўночным Урале паміж гарой Халатчахль і безыменнай вышыняй 905. Знаходзіцца на крайнім паўночным захадзе Свядлоўскай вобласці. Халатчахль, ці Холат-Сяхыл, — гара на паўначы Урала, паблізу мяжы Рэспублікі Комі і Свядлоўскай вобласці, вышыняй крыху менш за 1100 метраў. Назва перакладаецца з мовы народнасці мансі як «гара мерцвякоў».

Сам перавал атрымаў сусветную вядомасць і кепскую славу пасля трагедыі 1959 года. Тады пры няясных умовах да гэтага часу абставінах там загінула група турыстаў пад кіраўніцтвам пяцікурсніка радыётэхнічнага факультэта Ураль-

ня стаянкі з крмінальнай справы, у ёй знайшлі дзевяць запяччаных асабістых рэчамі, адзенне і іншыя рэчы, у тым ліку план маршруту і запісныя кніжкі, а таксама прадукты.

На наступны дзень на спуску ў бок ракі Лозьва за 1,5 кіламетра ад палаткі знайшлі першыя загінулыя — Юрыя Дарашэнку і Юрыя Крыванішчанку. Абудва былі ў адным спаднім. Пазней прыкладна за 300 метраў ад іх быў знойдзены мёртвы Дзятлаў, затым за 330 метраў ад яго — мёртвая Зіна Калмагорова. У адрозненне ад Дарашэнкі і Крыванішчанкі, яна была ў цёплай вопратцы, але босая. У сакавіку за 180 метраў ад Калмагоровай пад пластом снегу знайшлі цела Рустэма Слабодзіна.

Астатніх членаў групы здолелі знайсці толькі ў маі, калі пачаў сыходзіць снег. Абырыкі адзення, якія адтаілі, прывялі ў лагчыну да ручая. З дапамогай зондаў пад снегам намацалі і раскапалі насціл з 15 тонкіх дрэў, аднак людзей на ім не аказалася. Іх знайшлі яшчэ ніжэй, амаль каля самага ручая. Судмедэкспертыза пасля ўстанавіла, што яны загінулі ад пераахладжэння, аднак у Людзі Дубінінай і Сямёна Залатарова былі зламаныя рэбра, а ў Ціба Брыньёля — пералом чэрапа. На іх целах, а таксама побач з імі было выяўлена адзенне Крыванішчанкі і Дарашэнкі, якое, відаць, было знята ўжо з трупаў.

Пахаванні загінулай групы ў Свядлоўску праходзілі з сакавіка па май. 28 мая крмінальнае справе была закрыта з фармулёўкай: «Трэба лічыць, што прычынай іх гібелі з’явілася стыхійная сіла, пераадолець якую людзі былі не ў стане».

Што гэта было?

У страшных знаходках пошукавых груп і следчых было шмат відавочных супярэчнасцяў, вось некаторыя з іх:

Скура трупаў мела ненатуральны колер — фіялетава, чырванавата-барвяны, аранжавы. Нават месяц знаходжання пад снегам не можа яе так афарбаваць.

Чацвёрта турыстаў атрымалі самыя моцныя траўмы: у Слабодзіна — трэшчына ў чэрапе, Залатарова — пералом рэбраў, у Ціба-Брыньёля — трэшчына ў чэрапе, у Дубінінай — шматлікія двухбаквовыя пераломы рэбраў, шырокае кровазліццё ў сэрцы, моцны ўнутраны крывацёк у грудную поласць. І ў кожным выпадку скара не пашкодзана зусім! Ран і драпін няма. Як адзначыў эксперт, які абследаваў целы, «названыя пашкоджанні, а менавіта пры такой карціне і без парушэння цэласнасці мяккіх тканак вельмі падобныя на траўмы, якія ўзнікаюць пры паветранай выбуховай хвалі».

Устаноўлена, што ў печы не напалена (ляжала на падлозе, а не была падвешаная, як гэта прадулгеджана канструкцыяй намёта: калі б у ёй палілі да таго, як пакласці на падлогу, яна выклікала б пажар). Чаму не запалілі ў печцы, уладкоўваючыся на начлег?

Пасля прабегу па калючым снезе і камянях голья ступні былі б сцёрты да крыві, а тонкія шкарпэткі былі б разадраныя на шматкі. Аднак на фотаздымках трупаў, зробленых пошукавымі групамі, відаць, што шкарпэткі і ступні не пашкоджаны. Як жа турысты пераадолелі гэтыя паўтара кіламетра?

Большая частка трупаў раздзета да ніжняй бялізны. Здагадка, што турысты пераапрааналіся на час сну, пазбаўлена разумных падстаў ва ўмовах халаднай печкі і тэмпературы паветра да мінус 30 градусаў. Спаліваючы ў той час не шылі. Навошта «дзятлаўцам» спатрэбілася раздзявацца?

Версія гібелі

Шмат што ў гэтай гісторыі было і застаецца без адказаў. Навошта, напрыклад, турысты разрэзалі палатку, выбраліся на мароз (па зводках, у тыя дні ў гэтым раёне было каля -30 градусаў), пакінуўшы запяччанні, і рушылі па схіле гары ўніз, да лесу?

Следчыя выказалі здагадку, што ў трагедыі вінаватая лавіна, пасля ў ёй абвінавачвалі дзі-

Ігар Дзятлаў.

кіх звароў, беглых зняволеных з навакольных калоній, салдат, якія прынялі турыстаў за збеглых зняволеных, мясцовых жыхароў з племені мансі, для якіх Халатчахль мае рытуальнае значэнне, ваенных, якія нібыта праводзілі ў аддаленай мясцовасці іспыты нейкай новай зброі, і нават касмічных прышэльцаў.

Гібель «дзятлаўцаў» паспрабаваў раскрыць пецярбургскі навуковец і майстар спорту па турызме Яўген Буянаў. Яго даследаванне «Таямніца гібелі групы Дзятлава» было выдадзена ў Екацярынбургу. У 2013 годзе Буянаў зняў па матывах сваёй кнігі дакументальны фільм «Няскончаны маршрут».

Сутнасць тэорыі Буянава заключаецца ў тым, што да гібелі групы Дзятлава прывялі не нейкія знешнія «фантастычныя» ці «крмінальныя» фактары, а памылкі групы, у якой толькі ў Дзятлава быў вопыт парадку 10 паходаў, у астатніх — толькі па пяць-шэсць незімовых паходаў. Стратэгічнай памылкай групы стала рашэнне арганізаваць начлег на схіле гары — турысты заўсёды імкнуцца начаваць у зоне лесу, дзе ёсць абарона ад ветру і дровы. Галоўнай тактычнай памылкай стала пастаўка намёта на схіле гары, які ўяўляў сабой шматслойную «дошку» — удзень на сонцы снег падтае, ноччу замярзае, ператвараючыся ў лёд, затым зверху падае свежы снег. Знешнія фактары (моцны вецер, удар) могуць выклікаць сход снегу на схіле, і чым ён больш стромкі, тым вышэй небяспека лавіны.

Выраўноўваючы месца пад палатку (яе ставілі па-штэрмавому — з заглыбленнем у снег), «дзятлаўцы» падрэзалі аснову пласта і самі стварылі аварыйную сітуацыю — справакавалі сход міні-лавіны. Лавіна прыціснула палатку і нанесла характэрныя траўмы — пераломы рэбраў з-за сціскання. Трэба было вызваліцца, перш чым хто-небудзь задыхнецца ад цяжару, які наваліўся, таму палатку разрэзалі знутры. Група апынулася на схіле гары, адкрытым ураганнаму ветру, над намётам, прыціснутым пластом шчыльнага снегу, на пякучым марозе, але хутка раскапаць палатку голымі рукамі і дастаць рэчы аказалася немагчыма — такі снег шчыльнейшы за звычайны і няпроста паддаецца нават лапаце.

Да трагедыі заставаліся гадзіны. Апошні кадр І. Дзятлава, вечар 1 лютага 1959 года.

Тэрміновы адыход у лес быў неабходны для выратавання, але і застацца без цёплых рэчаў і неабходнага турысцкага абсталявання было небяспечна. Гэта быў выбар паміж дрэнным і яшчэ больш дрэнным, але і марудзіць было нельга — людзі замярзалі. Разлік быў такі: спустыць параненых, прытуліць іх, а затым вярнуцца за цёплымі рэчамі. На першае месца паставілі выратаванне параненых, якія маглі страціць здольнасць рухацца і замярзнуць. Група пайшла на спуск, вядучы пад рукі Дубініну і Залатарова, Ціба неслі двое хлопцаў з захопам яго рук на плечы (арганізаваны адыход групы ў лес «пацвядраеца» 8—9 парамі слядоў, выяўленых пошукавікамі).

Каля вялікага кедра вецер быў крыху слабейшы і можна было знайсці дровы, а спускацца далей не мела сэнсу з-за глыбокага снегу. Ніжняя галіны ламалі сумеснымі намаганнямі. Распалілі вогнішча, на схіле лагчыны ручая вяртылі снежнае сховішча з насціламі. Разумеючы, што без адзення і абутку не выжыць, група вырашыла сіламі трох удзельнікаў (Дзятлаў, Калмагорова і Слабодзіна) вярнуцца да палаткі. З параненымі засталіся Дарашэнка, Калмагорова і Крыванішчанка.

Пад націскам ураганнага ветру, холаду і стомленасці тыя, хто пайшоў, замярзлі на схіле. Каля кедра трагедыя перайшла ў фазу агоніі, калі знясіленны холадам людзі спрабавалі сагрэцца, атрымліваючы апёкі рук і ног. У чаканні таварышаў яны таксама паступова заснулі на марозе.

Іншыя версіі

Даследаваннямі таямніцы займаліся журналісты, фізікі, географы, спецыялісты па анамальных з’явах, медыкі, але ніхто і цяпер з упэўненасцю не можа сказаць, што ж адбылося на неабсяжнай бязлюднай прасторы. Акрамя версіі аб лавіне, існуе мноства іншых версій, многія з іх — на мяжы фантастыкі.

Самая папулярная — «ваенная версія»: група Ігара Дзятлава стала выпадковай ахвярай выпрабаванняў сакрэтнай зброі, сярод варыянтаў — вакуумныя бомбы і атрутныя рэчывы, ядзерныя выпрабаванні і падзенні тактычных і стратэгічных ракет.

Турысты маглі стаць ахвярай прыроднага інфрагуку (гук з частотай ніжэйшай за 16 вагананняў у секунду). Ён ледзьве ўспрымаецца на слых, але біялагічна актыўны. Наступствы для арганізма могуць быць самымі непрадкавальнымі. Рэзануючы з частотамі чалавечага мозга, гэтая гукавая хваля здольная выклікаць у людзей паніку, стан жудаснай трывогі, непераадольнага жаху. Гэтая «хваля страху» можа звесці чалавека з розуму, падштурхнуць яго да некантраляваных дзеянняў, і нават можа забіць, правакуючы спыненне сэрца.

Версія «іншапланетная». На схіл гары стаў апускацца НЛА («шар, які свеціцца»). «Дзятлаўцы» ў паніцы пакідаюць палатку і бягуць да лесу ўніз па схіле. Іх наганяе моцная ўдарная хваля. Магчыма, пад уздзеяннем прамяняў НЛА ў турыстаў наступіла часовае слепата, якая дэарыентавала іх. Ненатуральны колер скуры ў загінулых таксама нібыта сведчыць аб атрыманым апрамяненні. Версія з’явілася як вынік шматразовых назіранняў 1959 года ў ваколіцах Атарэна загадкавых «вогненных шароў».

Версія пецярбургскага фізіка, дацэнта інстытута машынабудавання і ўладальніка больш за сотню патэнтаў на вынаходніцтвы Германа Ерчанкі заключаецца ў тым, што група Дзятлава трапіла ў раён, дзе «вельмі істотна панізіўся знешні ціск», які фактычна выкінуў сонных турыстаў з намёта. «Там утварыўся своеасаблівы калідор, у якім зменшылася нават прыцягненне Зямлі. «Невядомая сіла» пачала падымаць турыстаў уверх, адрываць ад падлогі, цягнуць убок, — растлумачыў вучоны. — Тых, хто пакінуў палатку, імгненна раздула знутры, таму што ціск у іх целах усё яшчэ заставаўся высокім. З-за гэтага яны і атрымалі «невывульчальныя» ўнутраныя пашкоджанні». Па разліках Ерчанкі, дадзеная з’ява доўжылася ўсяго некалькі хвілін. Але гэтага часу хапіла, каб адкінуць людзей на 1—1,5 кіламетра.

Версія «кантрольнай пастаўкі» пісьменніка Аляксея Ракіціна дапускае, што каманду Дзятлава знішчыла група заходніх шпіёнаў, закінутых на Паўночны Урал. Пад выглядам турыстаў яны павінны былі сустрэцца з групай Дзятлава, у якой — некалькі супрацоўнікаў ДБ, якія павінны перадаць заходняму рэзідэнту вопратку з напыленым зброевым плутоніем (адсюль і радыеактыўны след на некаторых рэчах).

Яшчэ версіі (самыя неверагодныя): «Дзятлаўцаў» забіў снежны чалавек, які жыве ў раёне гары Атарэна. Зламаныя рэбра маглі з’явіцца ад вельмі моцных абдымкаў.

Гэта быў выхад з вяршыні «гары мерцвякоў» нейкага цяжкага прыроднага газу, які валодае псіхатропным і смертаносным дзеяннем.

Турыстаў забілі мансі, таму што тыя залезлі на іх святую гару.

Турысты выпадкова выйшлі да аднаго з уваходаў у старажытны арыійскія падземныя скаרבнікі, і былі забітыя іх захавальнікамі, нашчадкамі старажытных арыяў, або так званымі «карлікамі арктыды».

Знойдзеная палатка.

Падрыхтаваў Іван КУПАРВАС.

Каманда Дзятлава ў пасёлку Віжай.

скага політэхнічнага інстытута (УПІ) Ігара Дзятлава. Пасля гэтага інцыдэнту з’явілася мноства версій пра тое, што там адбылося на самай справе. Пры дзіўных абставінах на «гары мерцвякоў» некалькі разоў гінулі групы па 9 чалавек. Паводле мясцовай легенды, тут калісьці былі забітыя 9 мансі, прадстаўнікоў карэнных народаў.

Фатальны паход

Група з дзевяці турыстаў з Дзятлавым на чале адправілася ў лыжны паход па гарах 23 студзеня 1959 года. Паход быў прысвечаны XXI з’езду КПСС. Згодна з прынятай у 1949 годзе класіфікацыяй спартыўных турпаходаў, ён адносіўся да 3-й — вышэйшай — катэгорыі складанасці. Склад групы: Ігар Дзятлаў, Зінаіда Калмагорова, Рустэм Слабодзін, Юрый Дарашэнка, Юрый Крыванішчанка, Мікалай Ціба-Брыньёль, Людміла Дубініна, Аляксандр Калыбатаў, Сямён (Аляксандр) Залатароў (значна старэйшы за астатніх удзельнікаў групы, дарэчы, выпускнік Інстытута фізічнай культуры БССР), Юрый Юдзін. Шлях турыстаў ляжаў на паўночнаўральскія горы Атарэна і Халатчахль.

Група Дзятлава (спачатку ўдзельніц) выехала цягнуком са Свядлоўска ў Сяроў 23 студзеня. Дабралася да станцыі Іўдзель, далей — аўтобасам да пасёлка Віжай, а ўвечары 26 студзеня — спадарожным грузавіком да пасёлка 41-га квартала. Потым група дабралася да Другога Паўночнага рудніка, ужо нежылога да таго часу пасёлка. Тут «дзятлаўцы» заначавалі ў адной з удалых хат. Раніцай 28 студзеня было вырашана, што Юдзін, якога прадзэмула ў кузаве грузавіка, вярнецца на кані назад, а група працягне маршрут без яго. У выніку ён адзіны з групы, хто тады выжыў (памёр у 2013 годзе). Далей турысты працягвалі шлях удзельніц.

Пра падзеі, якія адбыліся ў далейшым, можна меркаваць толькі па дзённікавых запісах турыстаў з групы Дзятлава і фатаграфіях. За 16 дзён ім трэба было прайсці на лыжах больш за 300 кіламетраў, здзейсніць два радыяльныя ўзыходжання — на Атарэна і Ойка-Чакур (Ойка-Сяхыл) — і да 12 лютага вярнуцца ў Віжай. Адтуль Дзятлаў збіраўся адправіць тэлеграму аб завяршэнні паходу. Зрэшты, ужо пры развітанні з Юдзіным Дзятлаў сумняваўся, што ўкладзецца ў тэрміны, і папрасіў Юрыя папярэдзіць турклуб, што яны могуць затрымацца на маршруце да 14 лютага. 12 лютага група ў канцавым пункце маршруту так і не з’явілася і не выйшла на сувязь у наступныя дні.

Пошукі і следства

22 лютага ў УПІ са студэнтаў-турыстаў былі сфарміраваныя тры пошукавыя групы, якія закінулі на розныя участкі маршруту Дзятлава. Да пошукаў падключылі ваенных, аператыўнікаў з вышукавымі сабакамі, геалагаў і паліяўнічых-мансі. 26 лютага група Слабцова знайшла на схіле гары Халатчахль разрэзаную знутры палатку. Згодна з праколам месца выяўлен-